Jongere bouwkunst en stedebouw

1800-1945

Monumen
Inventaris
Project (Mi

COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Koningskade 1
2596 AA 's-Gravenhage
telefoon 070 - 3116611

Samenstellers
M. van Ingen
drs S.R. Jonkergouw
drs A.F.J. Niemeijer
drs L.A. Nizet
ir Th.A.J. Schiere
drs E.B. de Snoo - van de Garde
ing. M. Spooren
drs B.L. Sprinkhuizen
ir M. Verwey

Begeleidingscommissie
L.J. van den Boogert
D. Brouwer de Koning
drs R. Daalder
drs Th.M. Elsing
W. de Jong
ir J.G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Facilitaire Dienst, Bureau Reproductie

's-Gravenhage, november 1991

HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK EN STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

INVENTARISATIE

HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

september 1989
B.L. Sprinkhuizen

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID

3. GRONDGEBRUIK EN LANDSCHAPSSTRUCTUUR
   3.1. Agrarisch grondgebruik
   3.2. Niet-agrarisch grondgebruik
   3.3. Visuele karakteristiek

4. INFRASTRUCTUUR
   4.1. Wegen
   4.2. Wateren
   4.3. Dijken en kaden
   4.4. Spoorwegen
   4.5. Openbare nutsvoorzieningen

5. NEDERZETTINGEN
   5.1. Algemeen
   5.2. Kernen
      5.2.1. Nieuwveen
      5.2.2. Blokland en Vrouwenakker
   5.3. Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

1. INLEIDING

De gemeente Nieuwveen ligt in de uiterste noordoosthoek van de provincie Zuid-Holland in de Rijn- en Gouwestreek. Het grondgebied grenst in het noorden aan de gemeente Uithoorn in de provincie Noord-Holland en in het oosten aan de nieuwe gemeente De Ronde Venen in de provincie Utrecht. Verder grenst ze aan de Zuidhollandse gemeenten Zevenhoven, Ter Aar en Leimuiden.
Op 1 januari 1988 bedroeg het aantal inwoners 3.224 bij een oppervlakte van 863 ha. De bevolkingsdichtheid kwam hiermee op 372 inwoners/km² landoppervlak.
Bij de gemeentelijke herindeling van 1 januari 1989 werd het noordoostelijke deel van de polder Zevenhoven, "Blokland" genaamd, bij de gemeente Nieuwveen gevoegd. Hiervoor behoorde het tot de voormalige gemeente Mijdrecht, nu De Ronde Venen, in de provincie Utrecht. Het inwonertal steeg hierdoor naar 3.597.

Nieuwveen bestaat nu uit de kernen Nieuwveen, Blokland en een deel van Vrouwenakker. De grenzen van de gemeente zijn van oorsprong historisch-juridisch van aard, aangezien Nieuwveen voorheen een ambachtsheerlijkheid was. De noordgrens wordt gevormd door het Amstel-Drechtkanaal en is dus functioneel-landschappelijk, evenals de huidige oostgrens, die over de dijk langs de polder Blokland loopt. De oostgrens van de gemeente is met de recente herindeling veranderd en kan daarom tevens planologisch-administratief genoemd worden.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

De bodem in de gemeente Nieuwveen bestaat grotendeels uit oude zeekleigronden. In het oosten van de gemeente, in het onlangs toegevoegde deel van de polder Zevenhoven, ligt hierin een gordel bestaande uit zogenaamde modderkleigronden, die meestal slecht bruikbaar zijn voor de landbouw in het algemeen. Naast deze kleigronden bevindt zich in het noorden langs het Amstel-Drechtkanaal een strook bosveengronden.
Zoals de naam van de gemeente al aangeeft, is Nieuwveen een onderdeel van het oorspronkelijke Hollandse veengebied. De polders Nieuwkoop en Zevenhoven, die bijna heel de gemeente beslaan, zijn typische droogmakerijen. Het bodemoppervlak is hier bepaald door het droogmaken van de plassen, die ontstonden na het afgraven van de veenlaag ter plekke. Als gevolg hiervan kwam de onderliggende oude zeeklei-afzetting te voorschijn, met hier en daar een laag modderklei erop. Het bosveen, dat nu nog in de gemeente aanwezig is, bleef achter, omdat het niet voor de turfwinning in aanmerking kwam vanwege de slechte kwaliteit ervan als brandstof.
Door het al dan niet vervenen, ontstonden er aanzienlijke niveauverschillen in Nieuwveen. De uitgeveende polders liggen op 4,3 meter -NAP tot 5,3 meter -NAP. De niet-afgegraven bosveengronden in de Buitendijkse Oosterpolder en de Schilkerpolder liggen daarentegen aanmerkelijk hoger, op zo'n 1,5 meter -NAP. Aanvankelijk lag het veen nog hoger, maar na ontginning en inpoldering is het gaan inklinken en 1 tot 2 meter gedaald. De strook bovenland, waarop het oorspronkelijke dorp ligt, is ook gespaard gebleven en bevindt zich met de dijk op ongeveer dezelfde hoogte.
Als gevolg van deze niveauverschillen vindt de afwatering geheel kunstmatig plaats. De polder Zevenhoven en de Buitendijkse Oosterpolder behoren tot het beheer van het hoogheemraadschap Amstelland, op wiens boezemwateren de sloten en tochten lozen via de Kromme Mijdrecht. De vroegere Ooster- en Westerpolder zijn in de polder Zevenhoven opgegaan. De polder Nieuwkoop valt onder het beheer van het hoogheemraadschap Rijnland en loost zijn water op het Aarkanaal, dat onderdeel is van Rijnlands boezem.
De grens tussen de twee genoemde hoogheemraadschappen loopt in Nieuwveen over de weg vanaf de Kattenbrug tot de Liemeerbrug en buigt hier af naar Zevenhoven.
Zeven van de achttien molens die begin 19e eeuw betrokken waren bij het droogmalen van de polders Nieuwkoop en Zevenhoven, stonden op het grondgebied van de gemeente Nieuwveen. Vier ervan werden eind 19e eeuw afgebroken en vervangen door een stoomgemaal, de andere drie verdwenen rond 1925. De bemaling vindt tegenwoordig buiten de gemeente plaats, met behulp van elektromotoren. Het gemaal voor de polder Nieuwkoop staat sinds 1894 aan de Schoutenvaart in Ter Aar en loost op het Aarkanaal. De polder Zevenhoven loost vanuit de gelijknamige gemeente op de Kromme Mijdrecht, met behulp van een in 1988 gereedgekomen gemaal.
De Buitendijkse Oosterpolder watert af op de lager gelegen polder Zevenhoven, waarmee het via een duiker in verbinding staat.

3. GRONDGEBRUIK EN LANDSCHAPSSTRUCTUUR

3.1. Agrarisch grondgebruik

Zoals bij veel omliggende gemeenten, is ook in Nieuwveen de vervening bepalend geweest voor het grondgebruik in de gemeente.
Na de Middeleeuwse ontginning van het gebied werd er aanvankelijk zowel akkerbouw als veeteelt bedreven. Met de afgraving van het veen, die hier rond 1300 van start ging, verdween het bouw- en weiland geleidelijk. Door de massale turfwinning in de 16e en 17e eeuw werd de meeste cultuurgrond afgegraven, waarna er één groot plassengebied ontstond rondom de dorpsbebouwing.
Nadat de plassen Nieuwkoop en Zevenhoven in 1809 en 1813 waren drooggemaakt, werd de grond opnieuw als bouw- en weiland in gebruik genomen. Zo werd er rond 1850 op deze kleigronden in de droogmakerijen hoofdzakelijk veehouderij en landbouw bedreven, waarbij de veeteelt zich onder meer op de slechtere modderkleigronden bevond, die onbruikbaar waren voor de akkerbouw. De bovenlanden langs de Amstel, met de niet-verveende gronden, waren in deze tijd nog bijna geheel als grasland in gebruik.
De veehouders verwerkten zelf hun melk op de boerderij tot boter en kaas, welke produkten in Bodegraven, Gouda en Leiden werden verhandeld. De landbouwprodukten verhandelde men meestal ter plaatse.

De verkaveling in de polders Zevenhoven en Nieuwkoop, toegepast na de droogmaking begin 19e eeuw, is een rationele strokenverkaveling met regelmatige rechthoekige kavels. De verkavelingsstructuur in de gemeente is globaal noord-zuid gericht, uitgezonderd de verkaveling in Blokland, die hier haaks op staat. De niet-verveende Buitendijkse Oosterpolder heeft nog de meer onregelmatige Middeleeuwse strokenverkaveling.

In het begin van de 20e eeuw, na de oprichting van melkfabrieken in deze omgeving, werd de melk aan de fabriek afgeleverd, waarmee het zelfstandig kaas en boter maken op de boerderijen sterk afnam. De veehouders kregen hierdoor meer tijd tot hun beschikking. Verscheidenen gingen ertoe over zich mede op de akkerbouw toe te leggen. Hiermee ontstonden er meerdere zogenaamde "gemengde" bedrijven in Nieuwveen.
Grote veranderingen hebben zich met name in de droogmakerijen in de periode tot 1945 dus niet voorgedaan in het grondgebruik. Men bleef hier gericht op de akkerbouw en de veeteelt.
Omstreeks 1914 begon zich op het bovenland, vooral aan het jaagpad langs de Amstel, de tuinbouw te ontwikkelen. Tevens werden er enkele tuinbouwbedrijven opgericht in de Schilkerpolder in de omgeving van de Kattenbrug. Voor het grootste deel vestigden zich op deze plaatsen zonen van tuinders uit Ter Aar, waar de tuinbouw al eerder werd bedreven.
In de periode tussen 1918 en 1945 teelden de tuinders hun groenten aanvankelijk op de "koude grond" en onder "platglas", waarna sommigen onverwarmde en vervolgens door kolenkachels verwarmde kassen gingen gebruiken. Deze vroege kassen werden "warenhuizen" genoemd. Tot ongeveer 1940 was voornamelijk de export van groenten naar Duitsland van belang. Er werd zelfs vanaf de lokaalspoorlijn, die ook door Nieuwveen liep, een speciaal zijlijntje aangelegd naar Papenveer, het "groentelijntje". In Papenveer (Ter Aar) werden de tuinbouwprodukten geveild.

Na 1945 gingen de tuinders zich steeds meer toeleggen op de teelt van bloemen en potplanten, grotendeels in "centraal" verwarmde kassen. Het verbouwen van groenten kwam steeds meer op de achtergrond te staan.
In de overige agrarische bedrijfstakken werden een steeds verdergaande mechanisatie en schaalvergroting doorgevoerd. Meer en meer werknemers gingen elders werken.

Van de totale oppervlakte cultuurgrond heeft de hoeveelheid bouwland nu de overhand ten opzichte van het grasland, naast een relatief kleine hoeveelheid tuinbouwgrond.
Deels rond 1945 heeft er in de diepe polders een herverkaveling plaatsgevonden, waardoor er naast verschillende smallere kavels nu veel grotere kavels worden aangetroffen, zeker ten zuiden van de Nieuwveense bebouwing.

3.2. Niet-agrarisch grondgebruik

Het veen kan gezien worden als een belangrijke "delfstof" in dit gebied in de loop der eeuwen, opgegraven als grondstof voor turf. De veenafgraving in Nieuwveen is bepalend geweest voor de ontwikkeling van het grondgebruik en het ontstaan van het huidige beeld van de gemeente.
Uitgezonderd het bebouwde gedeelte en de Buitendijkse Oosterpolder, bestaat bijna het gehele oppervlak van de gemeente uit afgegraven en vervolgens weer drooggemaakte polders.
De dorpsbebouwing met de dijk en de weg, waar zij langs gelegen was, bleef achter op een smalle strook bovenland, die bij de vervening werd uitgespaard. De strook langs de "Amstel" bevatte het onbruikbare bosveen.

3.3. Visuele karakteristiek

Het grondgebied van Nieuwveen bestaat grotendeels uit een typisch droogmakerijenlandschap, ontstaan uit verveningen. Diepe polders, van elkaar gescheiden en omgeven door hoge dijken, bepalen het totaalbeeld. De smalle strook bovenland, bestaande uit de oude weg en dijk waarop tevens de bebouwing van het dorp ligt, vormt een feitelijke en visuele scheidingswand tussen de twee grote droogmakerijen. Deze polders op zich hebben een wijds en open karakter, nog eens versterkt door het strakke verkavelingspatroon.
De polder Zevenhoven wordt in het noorden begrensd door het overgebleven bovenland langs het Amstel-Drechtkanaal. Hier bevindt zich grasland, bebouwd met relatief grote kassen, gelegen aan de bebouwingszijde langs het kanaal.
Recente uitbreidingen van de inrichting "St. Ursula" ten noorden van het dorp en van het dorp zelf in zuidelijke richting, zijn in de polders gesitueerd.
Over het algemeen heeft de gemeente toch een open en vlak karakter behouden als landbouwgebied met zowel gras- als bouwland met weinig opgaand groen.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Wegen

De wegen in Nieuwveen waren voornamelijk van niet meer dan lokaal en hooguit interlokaal belang. De enige doorgaande weg, die men van regionale betekenis zou kunnen noemen, is de Provinciale Weg nr. 10, die van Aarlanderveen en Nieuwkoop onder Nieuwveen langs loopt, in de richting van het Noordhollandse Uithoorn. Deze weg, waarvan het laatste gedeelte pas in 1972 in gebruik werd genomen, ligt op het voormalige spoorwegtracé van de lokaalspoorlijn Uithoorn-Alphen aan den Rijn. Deze verbinding ontlastte de stroom doorgaand verkeer in de bebouwde kom van het dorp. Parallel hieraan loopt ten zuiden van Nieuwveen de weg die het dorp vroeger met Nieuwkoop verbond.
De Oude Nieuwveenseweg is de oorspronkelijke ontginningsbasis, waarlangs het dorp zich heeft ontwikkeld. Het is één van de eerste en oudste oost-westverbindingen in dit gebied en loopt van de tegenwoordige Kattenbrug door het dorp over Blokland naar de Noordhollandse provinciegrens. Deze weg vormde met de dijk tevens de belangrijkste waterkering tussen de grote Zevenhovense plassen en de Nieuwkoopse poel in de slotfase van de verveningen, eind 18e eeuw.
Na de droogmaking van de plassen tussen 1809 en 1813 werd er een wegennet aangelegd om de polders te ontsluiten. Het patroon van de wegen is vanaf deze tijd tot 1945 niet echt veranderd. De bestaande wegen in de gemeente zijn hooguit verhard en/of verbreed in deze periode.
In de Kerkstraat, die met de Dorpsstraat de oude kern vormt, werd in 1927 voor het eerst in de gemeente "wegenteer" toegepast. Hiervoor waren de wegen over het algemeen nog vrij slecht. Nieuwveen heeft dus lange tijd in een relatief geïsoleerde positie verkeerd.

4.2. Wateren

De wateren hebben in het verleden een belangrijkere rol gespeeld in de ontsluiting van Nieuwveen, zowel op het gebied van het goederentransport als in het personenvervoer. De noordgrens van de gemeente wordt gevormd door het Amstel-Drechtkanaal, dat bij de Tolhuissluis aansluit op het Aarkanaal. In het zuidwesten van Nieuwveen vormt dit laatste kanaal de westgrens van de Schilkerpolder, ten zuiden van de Kattenbrug. Beide kanalen zijn een onderdeel van één van de beroepsscheepvaartroutes van Amsterdam naar Rotterdam, de Amstel-Gouwevaart.
De Aar werd al in 1656 gekanaliseerd, waarbij de Drecht met deze vroegere rivier werd verbonden. Sinds deze tijd hebben er verschillende verbeteringen plaatsgevonden aan deze vaarroute. Plannen uit 1823 zorgden het jaar daarop voor een verbreding en verdieping van zowel het Aarkanaal als de Drecht, om deze wateren voor grotere schepen bevaarbaar te maken.
Hierbij werden ook alle bruggen beweegbaar gemaakt, waaronder de Kattenbrug, die deels onder Nieuwveen valt.

Toen de provincie in 1906 het beheer van het Aarkanaal overnam, werden ernstige gebreken werden geconstateerd en ging men over tot vernieuwing van bruggen, reconstructie van de kaden en verbreding van het kanaal. Dit gold ook voor de Drecht.

Als onderdeel van deze werkzaamheden werd in 1908 de kade van de Schilkerpolder verlegd en verzwaard, waarbij er een verharde uitweg op aangelegd werd. De ontwikkeling van de tuinbouw werd hierdoor bevorderd, aangezien de aanvoer van koemest en de afvoer van tuinbouwprodukten nu eenvoudiger konden plaatsvinden. Langs de kade was een vaarsloot met overslagplaatsen aangelegd, waar speciale kokers onder de weg door liepen, om de mest aan te voeren.
In 1928 werd de oostkade verhard, waarop in 1929 de provinciale weg van de westzijde naar de oostzijde van het kanaal werd verlegd. De nieuwe Kattenbrug kwam enkele jaren hiervoor, in 1925, al gereed.
In 1860 verbeterde het vervoer over water, aangezien er naast het beurtschip en de nog in gebruik zijnde trekschuit, een stoombootverbinding tot stand kwam tussen Nieuwveen en Amsterdam en Nieuwveen en Leiden. Tot 1920 onderhield de maatschappij "De Volharding" uit Leiden de passagiers- en vrachtdiensten, waarbij de boten in Nieuwveen aanlegden bij de Kattenbrug en nabij de Vrouwenakkersebrug. Met de komst van de trein liep het vervoer sterk terug, waardoor de bootdiensten werden gestaakt.

4.3. Dijken en kaden

De dijken en kaden in de gemeente hebben over het algemeen gedurende de periode 1850-1940 hun waterkerende functie behouden. De dijken die de polders van elkaar scheiden en langs de kanalen lopen, zijn grotendeels tevens als weg in gebruik. Vanzelfsprekend staat het patroon van de dijken in duidelijke relatie met dat van de polders, wegen en wateren.

4.4. Spoorwegen

In 1915 werd de lokaalspoorlijn tussen Uithoorn en Alphen aan den Rijn geopend, die de dorpen Nieuwveen, Zevenhoven, Nieuwkoop en Aarlanderveen met elkaar verbond en onder andere aansluiting had op het traject naar Amsterdam. Vanuit Uithoorn liep de lijn naar de zuidpunt van Nieuwveen, waar ze met een bocht van 90° in de richting van Nieuwkoop afboog, om de kern Noordeinde heen. Direct na deze bocht, aan de tegenwoordige W.P. Speelmanweg ten zuiden van de dorpsbebouwing, werd het station van Nieuwveen gebouwd.
Enkele jaren later werd er vanuit Nieuwveen een zijlijntje aangelegd naar Papenveer, waar in 1918 een kopstation werd geopend. De verbinding was vooral van betekenis voor het vervoer van groenten uit deze tuinbouwstreek naar binnen- en buitenland, vanaf de veiling te Papenveer. Dit gold ook voor de te Nieuwveen gekweekte tuinbouwprodukten. Op de plaats van dit lijntje ligt tegenwoordig de Schilkerweg.
Het totale traject was een zuivere streekbedieningslijn, die zoveel mogelijk dorpen aandeed om deze met de omringende streekcentra te verbinden. Het toegenomen gebruik van autobussen en vrachtauto's zorgde voor een forse daling van het reizigers- en goederenvervoer, waardoor de opheffing van de spoorlijn in 1936 onvermijdelijk werd. Op het voormalige tracé werd later de provinciale weg aangelegd.

4.5. Openbare nutsvoorzieningen

In 1922 werd Nieuwveen aangesloten op de elektriciteitsvoorziening van de Leidse elektrische centrale. Haar water betrok de gemeente van de in 1932 opgerichte "Stichting Drinkwaterleiding De Elf Gemeenten". Dit distributiebedrijf kreeg haar water van de "NV Bowadi" te Bodegraven. Hiermee kreeg Nieuwveen een centrale drinkwatervoorziening met een aansluitingspercentage van 96% in 1947. In 1970 ten slotte, werd Nieuwveen op het landelijke aardgasnet aangesloten.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

Tot voor kort bestond de gemeente Nieuwveen uit niet meer dan het dorp Nieuwveen en een enkelzijdige lintbebouwing langs het Amstel-Drechtkanaal. Sinds de gemeentelijke herindeling en de grenswijziging tussen de provincies Utrecht en Zuid-Holland van 1 januari 1989, is het gehucht Blokland en een deel van Vrouwenakker bij de gemeente gevoegd. Alle kernen in de gemeente hebben van oorsprong een lineair karakter. Nieuwveen is dan ook als een dorp van het weg- of dijktype te bestempelen. Naast de uitgerekte oost-west lopende tweezijdige lintbebouwing, bestaat er van oudsher in het dorpscentrum ook een, haaks hierop staand, klein noord-zuid lopend lint. Bij dit kruispunt bevindt zich in het oost-west lopende lint een belangrijke knik.
De dijk op het uitgespaarde bovenland, met de ringsloot, volgt uiteraard hetzelfde patroon als de lintbebouwing, waardoor de uitschieter naar het zuiden nog eens extra wordt benadrukt.
De bebouwing van de inrichting "Huize Ursula", een instelling voor geestelijke gehandicapten, neemt een dominerende plaats in binnen de gemeente. Door de grote omvang van de bebouwing en de ligging direct ten noorden van het dorpslint, bepaalt de inrichting voor een belangrijk deel het huidige dorpsbeeld van Nieuwveen.

De bevolkingsgroei in de gemeente is als volgt weer te geven:

jaartal	aantal inwoners
1822	633
1840	767
1860	1.013
1880	1.240
1890	1.269
1900	1.247

jaartal	aantal inwoners
1910	1.224
1920	1.586
1940	1.893
1960	2.433
1980	2.951
1988	3.244

Rond de eeuwwisseling schommelde het aantal inwoners. Tegelijk met de komst van de tuinders rond 1915 begon het aantal weer te stijgen. Met name de laatste decennia nam de bevolking in de gemeente fors toe, in samenhang met de woningbouw en de komst van forensen in deze jaren.

5.2. Kernen

5.2.1. Nieuwveen

De nederzetting, die men later Nieuwveen zou noemen, moet reeds dateren van voor de dertiende eeuw. In deze tijd slaagde men erin de moerassige grond ter plaatse te ontwateren en in cultuur te brengen. Met de aanvang van de veenafgraving rond 1300, duikt ook de naam "Nuwenvene" op. "Nuwen" (nieuw) stamt af van het feit, dat men hier later dan in Nieuwkoop en Zevenhoven, met de afgraving van het veen is begonnen.

Als ambachtsheerlijkheid werd Nieuwveen in de eerste helft van de 18e eeuw verkocht aan de stad Haarlem. Ditzelfde gebeurde iets later met de aan Nieuwveen grenzende ambachtsheerlijkheid "De Uiterbuurt". Hiermee kwam de omvang van de latere gemeente Nieuwveen tot stand. De Uiterbuurt lag ten noorden van Nieuwveen op de plaats waar nu nog twee boerderijen, genaamd "Oosterhout", aanwezig zijn.
De massale turfwinning, waarmee rond 1500 een aanvang werd gemaakt, had een kortstondige welvaart tot gevolg. Maar uiteindelijk veroorzaakte het in Nieuwveen een sterke verarming. Met het verdwijnen van de cultuurgrond ontstonden grote plassen, waardoor het naburige dorp Schoot en de Uiterbuurt werden ingesloten. In de tweede helft van de 18e eeuw werden ze zelfs verlaten en door de golven verzwolgen. Nieuwveen bleef hierbij nauwelijks gespaard. De bestaansmogelijkheden werden hiermee steeds kleiner, zodat met name veel veenarbeiders naar elders vertrokken.

Na het droogvallen van de polders Nieuwkoop in 1809 en Zevenhoven in 1813, werden in deze polders nieuwe boerderijen gebouwd, los van de oude dorpsbebouwing. Vanaf dit moment kwam er meer werkgelegenheid en begon het inwonertal evenals het aantal woningen weer te stijgen. Tegelijkertijd verbeterde de infrastructuur met de werkzaamheden aan het Aarkanaal en de Drecht in 1824/1825 en de aanleg van een wegenstelsel in de droogmakerijen.
In de periode tussen 1850 en 1945 vond er echter nauwelijks een uitbreiding van de bebouwing plaats. De enige ontwikkeling vond plaats met de komst van een tweetal instellingen naar het dorp. In 1888 werd de eerste steen gelegd voor de Johannes Stichting, uitgaande van een Protestants-Christelijke vereniging. Deze instelling groeide uit tot een grote inrichting voor de verzorging en verpleging van mindervaliden en zwakzinnigen. Het gebouwencomplex bevond zich eind jaren zestig langs de A.H. Kooistrastraat en de Muggenlaan.
Het voormalige herenhuis en Nederlands Hervormde pastorie "Sassenoord" werd in 1934 aangekocht en uitgebreid om het jaar daarop in "Huize Sint Ursula" te worden omgedoopt. Dit Rooms-Katholieke internaat gewijd aan de verzorging van de minder begaafde jeugd, werd geleid door zusters van de Congregatie der Ursulinen. Ook dit complex breidde zich gestadig uit, rondom het oude herenhuis ten noorden van de tegenwoordige Dorpsstraat, met land, nieuwe gebouwen en paviljoens.
De Johannes Stichting verhuisde in 1975 naar Zwammerdam, waarop Huize Ursula de gebouwen en terreinen overnam. Deze gebouwen werden grotendeels gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouwwoningen ten behoeve van het personeel. Aan de hand van een cijfervoorbeeld kan men de invloed van Huize Ursula op het dorp enigszins inschatten. Op 1 januari 1980 waren er 370 medewerkers "full-time" werkzaam, naast ongeveer 100 "part-timers, die in totaal 447 pupillen verpleegden. Op dat moment had de gemeente 2.951 inwoners.

Een succesvolle ontwikkeling van de industrie heeft Nieuwveen nooit gekend. De gemeente kreeg haar eerste industrie in de vorm van een houthandel, waarbij gebruik werd gemaakt van een houtzaagmolen, opgericht in 1846 aan de Oude Nieuwveenseweg. Door verhuizing van het bedrijf werd de molen met bijbehorende houtloodsen in 1896 geheel afgebroken. Op het vrijgekomen terrein werd vervolgens in 1905 de graanmalerij van de Coöperatieve Vereniging "Ons Belang" gebouwd, die in 1912 aanzienlijk werd uitgebreid. Het bedrijf is inmiddels opgeheven maar de oorspronkelijke gebouwen staan er nog.

Ook in Nieuwveen weerspiegelen de verschillende godsdienstige stromingen zich in de bebouwing van het dorp. Naast een Nederlands Hervormde kerk uit 1830, een Rooms-Katholieke kerk uit 1867 waarvan de toren in 1886 werd gebouwd en een Gereformeerd kerkje uit 1895, werden er in de tweede helft van de 19e eeuw ook diverse confessionele scholen gebouwd.
Tot 1945 bleef de bebouwing van Nieuwveen dus beperkt tot een oost-westelijk lopend lint met in het midden een uitloper naar het zuiden. Door de bebouwing van Huize Ursula en de Johannes Stichting werd het lint wel iets breder in het centrale gedeelte, maar een duidelijke komvormige ontwikkeling was nog niet waar te nemen. Het deel van de lintbebouwing ten noorden van de Oude Nieuwveenseweg wordt over een sloot met deze weg verbonden via vele bruggetjes. De groei van het dorp in de polder vond pas na 1945 plaats. In het lint bevinden zich zowel woonhuizen als boerderijen.

De eerste nieuwbouwwoningen na 1945 verschenen aan de W.P. Speelmanweg en waren zogenaamde "woningwetwoningen". Vervolgens werden volgens het uitbreidingsplan "Schoterveld" in 1955 de eerste woningen in de polder Nieuwkoop gebouwd, ten zuidwesten van het oude dorp. Dit was de vroegste woningbouw in het agrarisch gebied. Met de komst van steeds meer forensen in de jaren zestig, verrees hier een complete nieuwbouwwijk. De vestiging in de gemeente werd ook steeds aantrekkelijker door het gereedkomen van de provinciale weg in 1972. Toch bleef Nieuwveen tot op de dag van vandaag een plattelandsgemeente, die wat betreft haar inwonertal tot één van de kleinste gemeenten van de provincie behoort.

5.2.2. Blokland en Vrouwenakker

Sinds de gemeentelijke herindeling van 1 januari 1989 behoren de gehuchten Blokland en deels Vrouwenakker tot de gemeente Nieuwveen. Blokland bestaat uit niet meer dan een dun lint van boerderijen langs de gelijknamige weg, die via Vrouwenakker naar de Kwakel loopt. Vrouwenakker is een kleine kern bij de brug over het Amstel-Drechtkanaal op de provinciegrens tussen Zuid- en Noord-Holland.
Evenals in Zevenhoven liggen er een aantal boerderijen in Blokland met Russische stedennamen. Een Amsterdamse bankier, die zijn geld met Russische leningen had verdiend, kocht in de eerste helft van de 19e eeuw grote stukken grond, waarop hij deze boerderijen liet bouwen. Onder deze boerderijen in Blokland worden namen aangetroffen als: Riga, Odessa, Kazan, Moskou, Smolensk en Petersburg.
In de periode na 1914 heeft er in het gebied langs het Amstel-Drechtkanaal en Vrouwenakker een vestiging plaatsgevonden van tuinders uit het naburige tuindersgebied van Ter Aar. Dit zette zich door in de jaren twintig en dertig.
Beide buurten worden nog steeds overwegend bewoond door agrariërs en zijn dan ook niet noemenswaardig gegroeid na 1945. De herindeling van dit gebied werd verwacht, aangezien het hoofdzakelijk op Nieuwveen is georiënteerd.

5.3. Verspreide bebouwing

Een uitgestrekte lintbebouwing bevindt zich aan het jaagpad langs de oever van het Amstel-Drechtkanaal, over de gehele lengte van de gemeente tot aan Vrouwenakker. Voor de komst van de tuinbouw in 1914, stond hier slechts een enkele boerderij langs de Amstel.

Met de groei van de tuinbouw op de hiervoor geschikte onverveende grond, werden er echter steeds meer tuinderswoningen langs het water gebouwd.
Op ditzelfde bovenland staan ook nog twee in 1927 tot woningen verbouwde molenstompen van de voormalige "Zouthuissluizermolens". Het zijn de enige overblijfselen van de vele molens die de gemeente rijk was.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der (1839-1851)
  Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 13 delen + suppl. Gorinchem.

- Atlas van historische vestingwerken in Nederland (1970)
  Deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland. Eerste aflevering: Zuidholland. Z.p..

- Beekman, A.A. (1948)
  De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven. 's-Gravenhage.

- Een beeld van het zuid-hollandse landschap (1981-1988)
  Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland. 6 delen. Z.p..

- Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart (1967). 's-Gravenhage.

- Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S.. 's-Gravenhage, 1950-heden.

- De bodem van Nederland (1965)
  Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Samengesteld door de Stichting voor Bodemkartering. Wageningen.

- Buisman, J. (red.) (1978)
  Zuid-Holland vanuit de lucht. Baarn.

- Craandijk, J. (1888)
  Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes. Haarlem.

- Dijksterhuis, R. (1984)
  Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940. Proefschrift, TH Delft.

- Don, P. (red.) (1985)
  Kunstreisboek Zuid-Holland. 8e dr., Weesp.

- Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938 (1938)
  Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening. Den Haag.

- Fruin, R. (red.) (1866)
Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV. Leiden.

- Fruin, R. (red.) (1976)
Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII. Leiden.

- Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken (z.j.). Z.p..

- Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland (1976)
Enige opstellen over de geschiedenis. 's-Gravenhage.

- Kley, J. van der (red.) (1967)
Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen. Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel.

- Kroon, A.W. (1862)
Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie. Amsterdam.

- Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd (1968). Z.p..

- De molens van Zuid-Holland (1980). Den Haag.

- Mulder, G.J.A. (red.) (1949-1959)
Handboek der geografie van Nederland. 6 delen. Zwolle.

- De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938 (1948).
Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland. 2 delen. Arnhem.

- Postma, C. (red.) (1963)
Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland. 5 delen. 's-Gravenhage.

- Register van beschermde monumenten (1989). Zeist.

- Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947 (1950). Leeuwarden.

- Steegh, A. (1985)
  Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr., Zutphen.

- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961)
  De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. 16 delen. 's-Gravenhage.

- Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941].
  Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.

- Vermooten, M. en Smit, T. (1989)
  Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland. Hapert.

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. (1989)
  Bibliografie van de historische geografie. Wageningen.

- Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland (1915). 's-Gravenhage.

- Wallenburg, C. van (1966)
  De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Wageningen.

- Witkamp, P.H. (1877)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Tiel.

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A. (1895)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf. Arnhem/Nijmegen.

Regionaal/lokaal:

- Een beeld van het Zuidhollandse landschap (1983)
  Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland. Deel 2. De omgeving van Alphen aan den Rijn. De omgeving van Gouda. De Krimpenerwaard, Buro Maas.

- Elzelingen, J.M.W. van (1910)
  Nota over de verbetering van het Aarkanaal in het kanaalvak van Aardam tot Papenveer. Z.p..

- Provinciale grenswijziging Utrecht-Zuid-Holland (1956)
  P.P.D. en Provinciale Waterstaat Utrecht en Zuid-Holland, Utrecht en 's-Gravenhage.

- Roovers, J.J. (1977)
  Gesprokkeld in Oud-Nieuwveen. Nieuwkoop.

- Roovers, J.J. (1971)
  Oude prentkaarten vertellen over Nieuwveen. Alphen aan den Rijn.

- Roovers, J.J. (1972)
  Vertellingen over Nieuwveen. Alphen aan den Rijn.

- Roovers, J.J. (1980)
  "Vroeger in Nieuwveen". Eerste bundel van 10 verhalen. Nieuwkoop.

- Roovers, J.J. (1981)
  "Vroeger in Nieuwveen". Tweede bundel van 10 verhalen. Nieuwkoop.

- Roovers, J.J. (1981)
  "Vroeger in Nieuwveen". Derde bundel van 10 verhalen. Nieuwkoop.

- Roovers, J.J. (1981)
  "Vroeger in Nieuwveen". Vierde bundel van 10 verhalen. Nieuwkoop.

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- Topografische en Militaire Kaart; 1:50.000; no. 31; 1850.
- Kuyper, J.
  Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland 1869.
- Chromotopografische kaart; 1:25.000; no. 404; 1874, 1914.
- Topografische kaart; 1:50.000; no. 31; 1941 (Truppenkarte).
- Nieuwveen. Uitbreidingsplan, regelende de bestemming in hoofdzaak voor het landelijk gebied der gemeente. Instituut Stad en Landschap van Zuid-Holland; 1:25.000; 1942/44.
- Topografische kaart; 1:25.000; no. 31 B; 1949.
- Topografische kaart; 1:50.000; no. 31 West; 1981.

Figuur 1.

Gemeentegrenzen en regio-indeling M.I.P. Zuid-Holland

Schaal 1 : 400.000

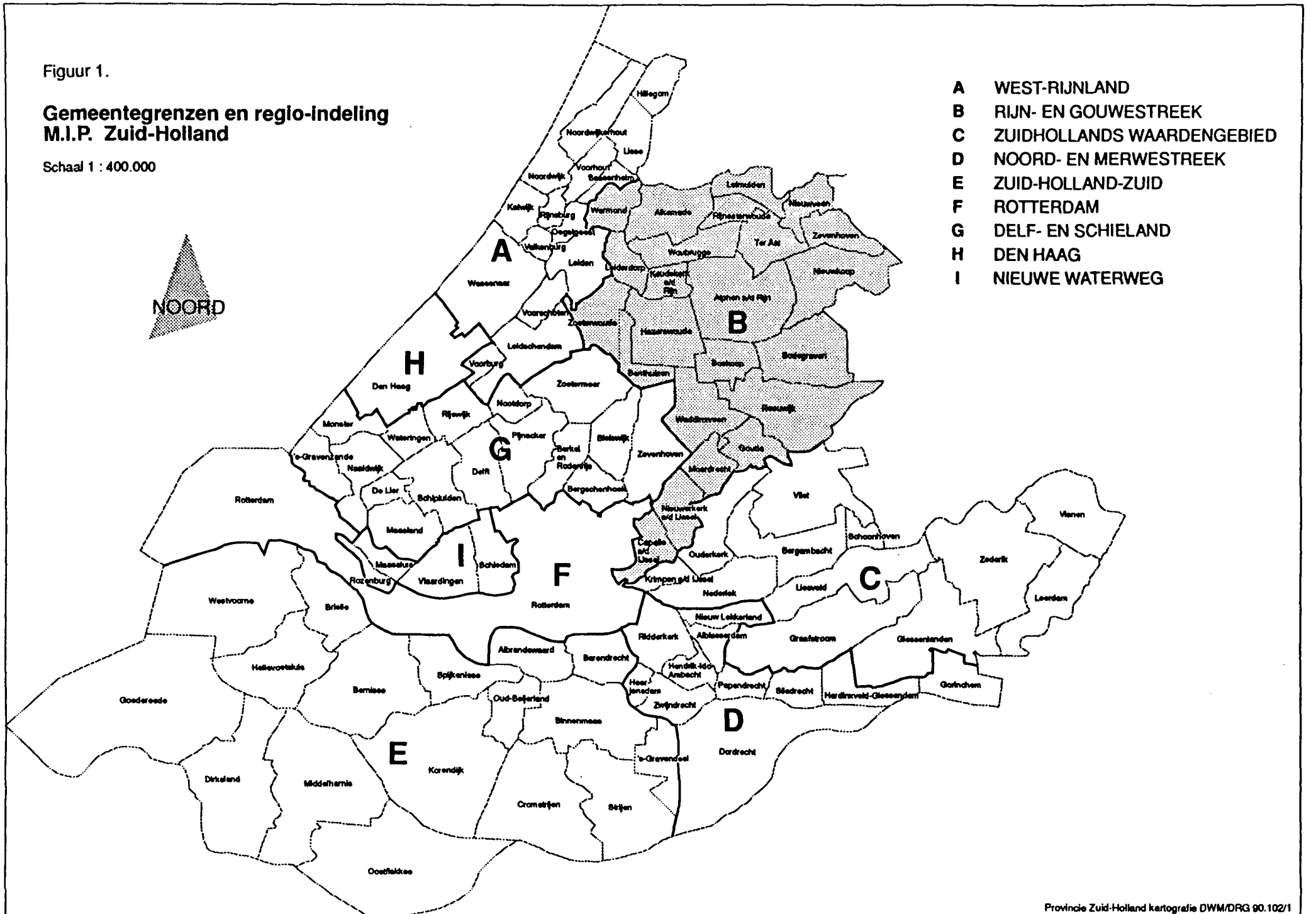
NOORD
A WEST-RIJNLAND
B RIJN- EN GOUWESTREEK
C ZUIDHOLLANDS WAARDENGEBIED
D NOORD- EN MERWESTREEK
E ZUID-HOLLAND-ZUID
F ROTTERDAM
G DELF- EN SCHIELAND
H DEN HAAG
I NIEUWE WATERWEG
Hillegom
Noordwijkerhout
Lisse
Voorhout
Bennebroek
Noordwijk
Katwijk
Rijnsburg
Wassenaar
Leiden
Voorschoten
Zoeterwoude
Leidschendam
Voorburg
Den Haag
Zoetermeer
Naaldwijk
Rijswijk
Monster
Wateringen
Pijnacker
Delft
Berkel en Rodenrijs
Bleiswijk
Zevenhoven
Bergschenhoek
De Lier
Schipluiden
Maasland
Maassluis
Vlaardingen
Schiedam
Rotterdam
Westvoorne
Brielle
Hellevoetsluis
Goeree-Overflakkee
Bernisse
Spijkenisse
Oud-Beijerland
Binnenmaas
Korendijk
Dirkland
Middelharnis
Cromstrijen
Strijen
Oostflakkee
Albrandswaard
Barendrecht
Ridderkerk
Alblasserdam
Hendrik-Ido-Ambacht
Papendrecht
Sliedrecht
Zwijndrecht
Dordrecht
Hardinxveld-Giessendam
Gorinchem
Gorkum
Giessenlanden
Graafstroom
Nieuw Lekkerland
Nederlek
Lingewaal
Krimpen a/d IJssel
Capelle a/d IJssel
Ouderkerk
Nieuwerkerk a/d IJssel
Bergambacht
Schoonhoven
Vianen
Zederik
Leerdam
Vijfheerenlanden
Vlist
Montfoort
Woerden
Waddinxveen
Gouda
Reeuwijk
Boskoop
Bodegraven
Alphen a/d Rijn
Kaag en Braassem
Hazerswoude
Bennebroek
Haarlemmerliede en Spaarnwoude
Haarlem
Heemstede
Zandvoort
Heemskerk
Beverwijk
Velsen
Uitgeest
Castricum
Bloemendaal
Heiloo
Alkmaar
Langedijk
Zaanstad
Landsmeer
Purmerend
Waterland
Edam-Volendam
Zeevang
Beemster
Wormerland
Zaanstreek
Ouder-Amstel
Amstelveen
Aalsmeer
Haarlemmermeer
Uithoorn
Kaag en Braassem
Alphen a/d Rijn
Nieuwkoop
Ter Aar
Zevenhoven
Leimuiden
Nieuwveen
Rijnsaterwoude
Waubrugge
Leiderdorp
Koudekerk a/d Rijn
Voorschoten
Zoeterwoude
Leidschendam
Voorburg
Den Haag
Rijswijk
Naaldw

Figuur 1a.

Gemeente Nieuwveen

Schaal 1 : 300.000

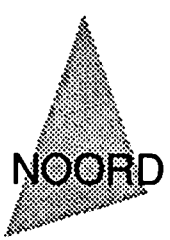

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/4

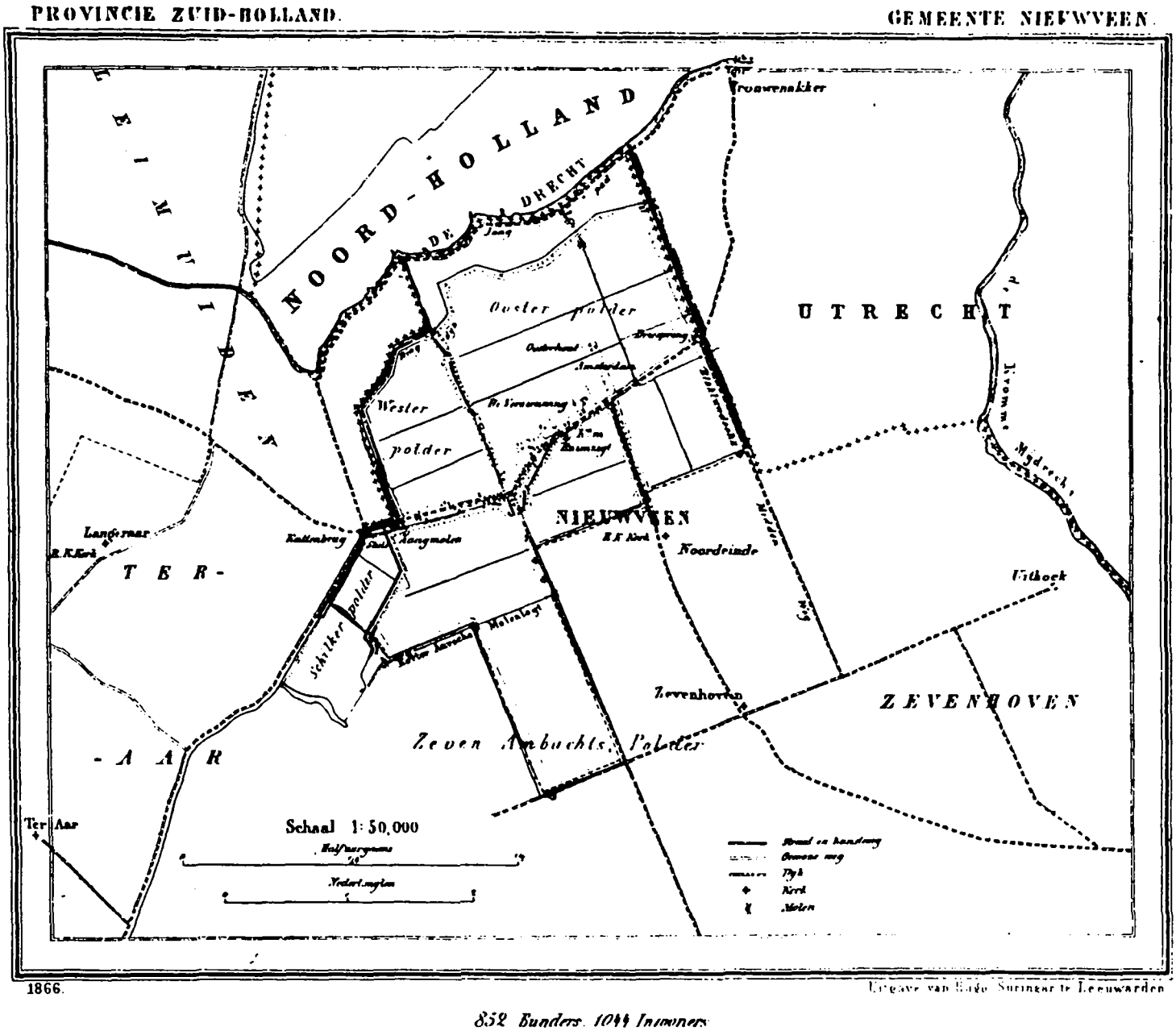

Figuur 2.
J. Kuyper, Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland 1869.

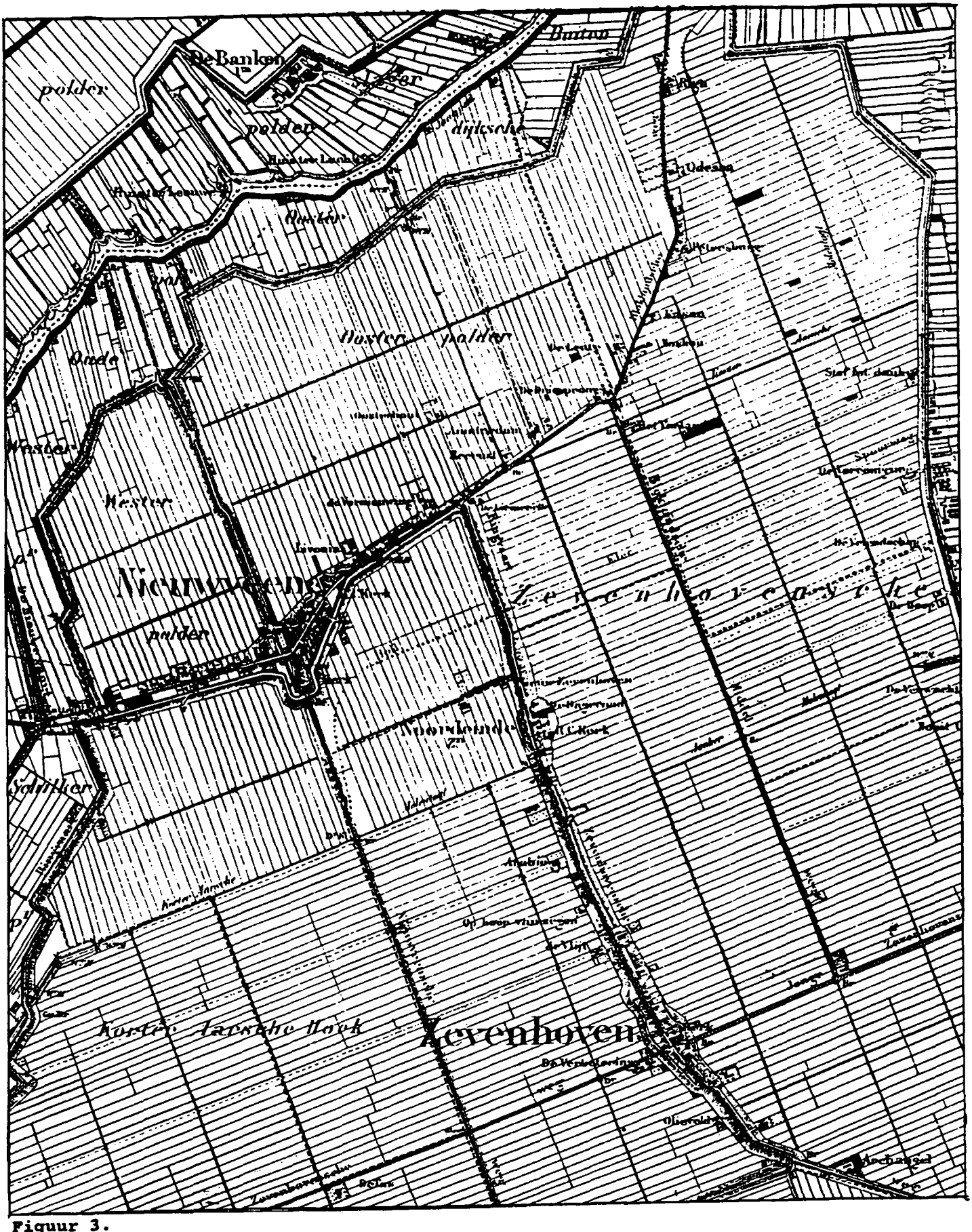

Figuur 3.
Chromotopografische kaart; 1:25.000; no. 404; 1874, 1914.

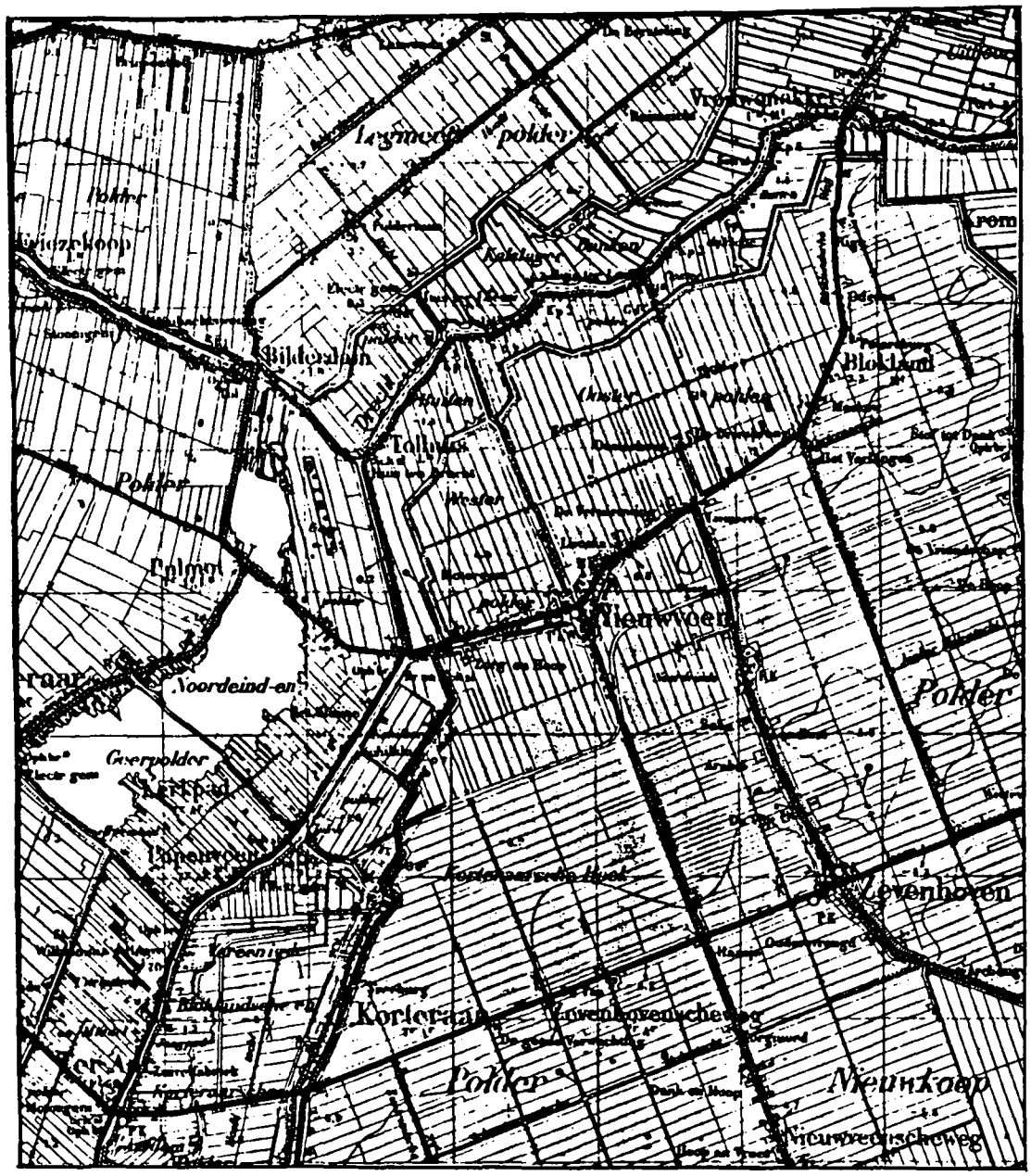

Figuur 4.
Topografische kaart; 1:50.000; no. 31; 1941 (Truppenkarte).

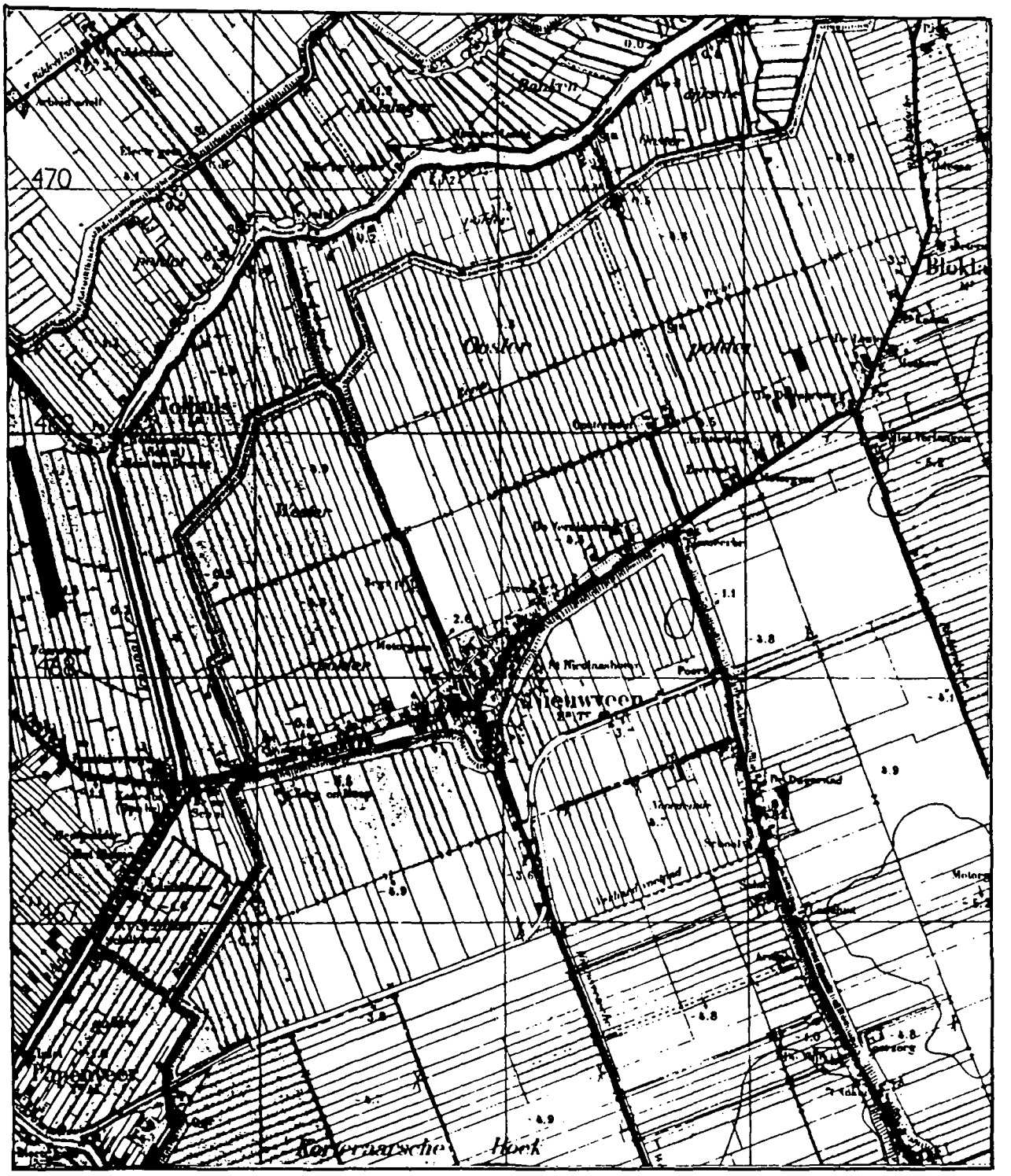

Figuur 5.
Topografische kaart; 1:25.000; no. 31 B; 1949.

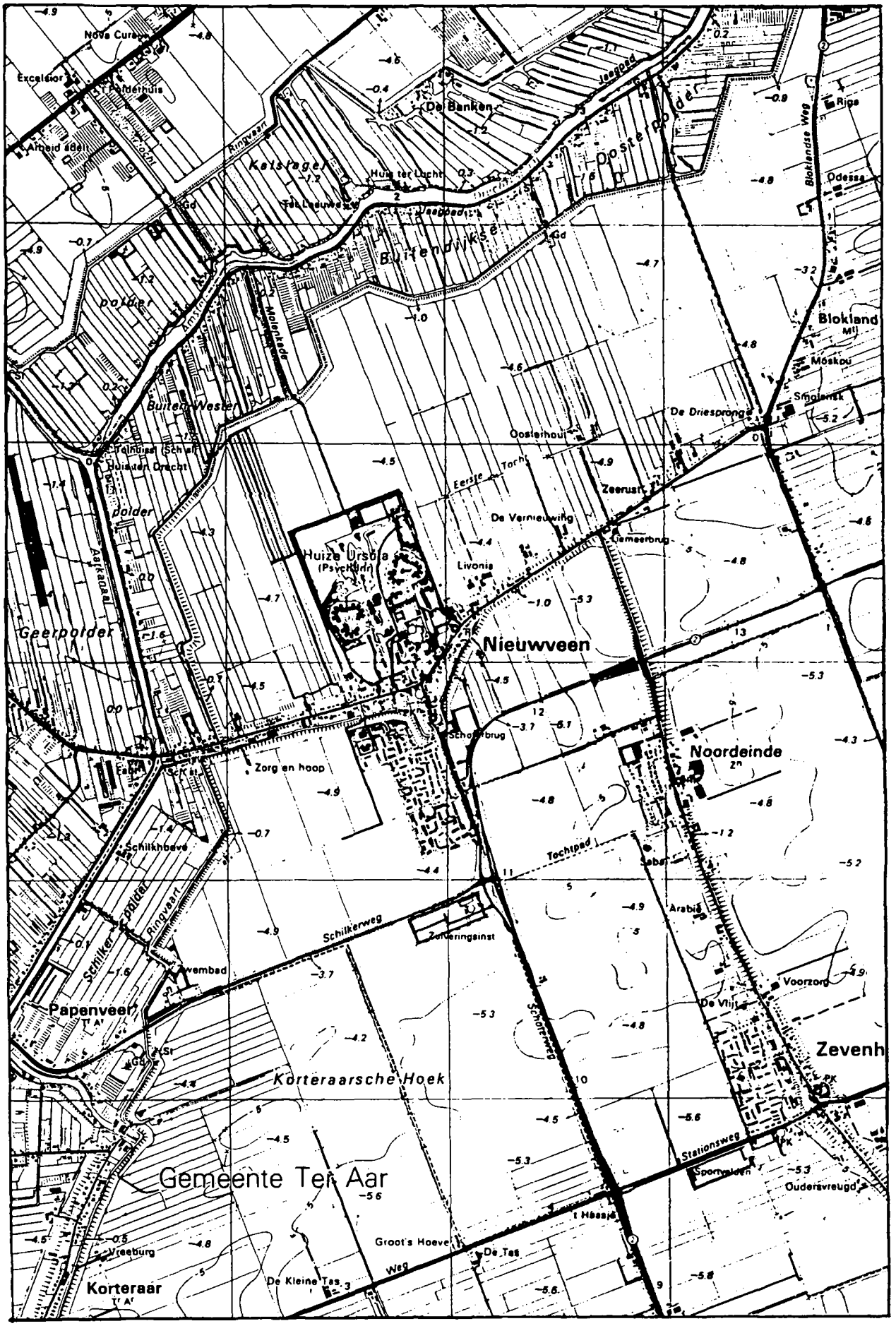

Figuur 6.
Topografische kaart; 1:25.000; no. 31 B; 1988.

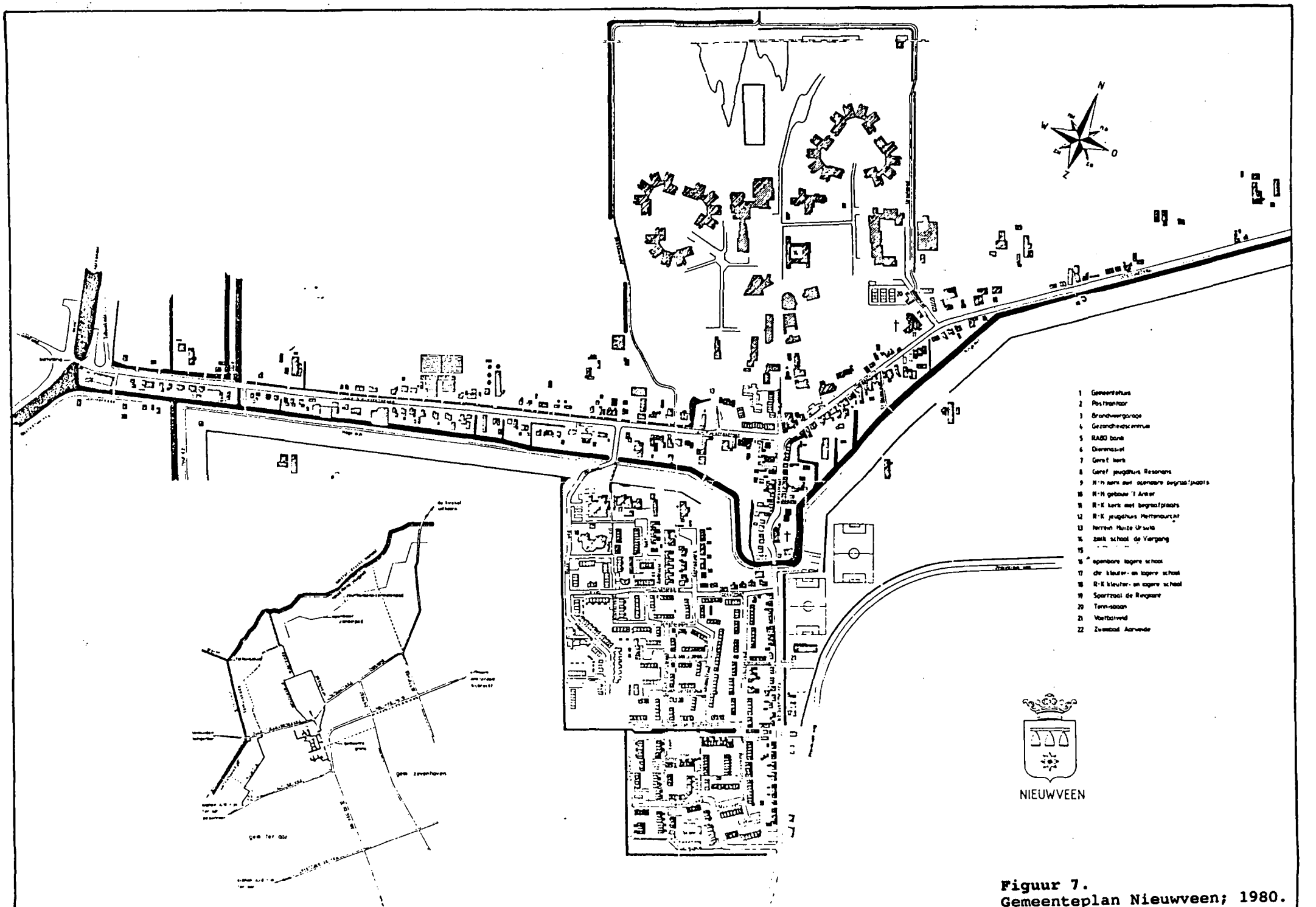

Figuur 7.
Gemeenteplan Nieuwveen; 1980.

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/14

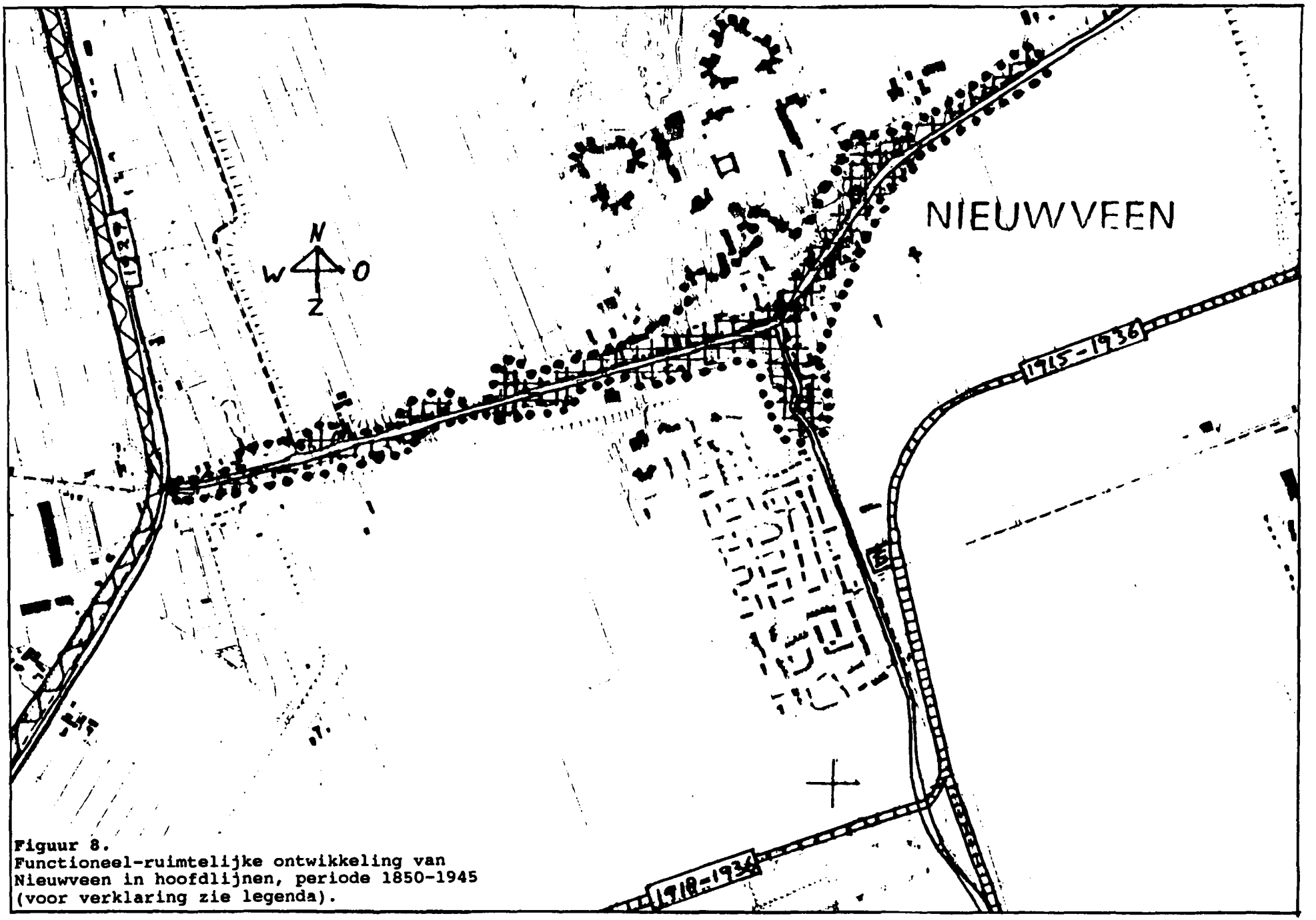

Figuur 8.
Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Nieuwveen in hoofdlijnen, periode 1850-1945 (voor verklaring zie legenda).

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK EN STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

juni 1989

L.A. Nizet

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

Inleiding

De gemeente Nieuwveen bestaat uit de kern Nieuwveen en het buurtschap Vrouwenakker.

Nieuwveen

Nieuwveen bestaat uit de bebouwing langs het lint Oude Nieuwveenseweg/ A.H. Kooistrastraat/Dorpsstraat en langs de dwars op dit lint uitkomende Kerkstraat/W.P. Speelmanweg.
De bebouwing bestaat hier voor het merendeel uit woningen, zowel uit de MIP-periode als de periode erna. Langs de Oude Nieuwveenseweg staan bovendien nog enkele boerderijen van het langhuistype.
Aan de noordzijde van de Oude Nieuwveenseweg en A.H. Kooistrastraat loopt een sloot vlak langs de weg, terwijl aan de zuidzijde een ringsloot achter de bebouwing langs loopt. Deze sloot loopt door achter de bebouwing van de Kerkstraat en Dorpsstraat.
Vermeldenswaardige bebouwing in de kom van Nieuwveen is:

- langs de Dorpsstraat het Rooms-Katholieke complex bestaande uit kerk en pastorie uit 1867 en het huis Sassenoord, de voormalige Nederlands Hervormde pastorie, nu hoofdgebouw van de instelling St. Ursula;
- aan de Kerkstraat de Nederlands Hervormde kerk uit 1831 en de Gereformeerde kerk uit 1895;
- aan de W.P. Speelmanweg het station van circa 1915, dat van het standaardtype is dat langs deze spoorlijn gebouwd werd;
- aan de Oude Nieuwveenseweg de Kattenbrug en het 19e eeuwse sluisje en de voormalige maalderij uit 1905 en 1912;
- aan de A.H. Kooistrastraat ten slotte zijn te vermelden het gemeentehuis uit 1937 in de trant van de Delftse school en een vroeg 19e eeuwse boerderij van het dwarshuistype.

Vrouwenakker

Bij de Kromme Mijdrecht bevindt zich het buurtschap Vrouwenakker. Hier staat voornamelijk naoorlogse bebouwing (kascultuur), maar langs het water staan nog enkele boerderijen uit de MIP-periode.
Vermeldenswaard in Vrouwenakker is de ophaalbrug uit 1940, die over de Kromme Mijdrecht ligt.

Buitengebied

In het buitengebied bevinden zich boerderijen van het langhuistype, met voorin de woning - die meestal onderkelderd is - en achter onder doorlopend dak de stal. Achter deze stal staat dan een hooiberg.
Over de boerderijen is te vermelden dat er een aantal voorkomt met Russische namen, bijvoorbeeld Smolensk (1887), Odessa, Riga, Kazan (circa 1870). Hiervan is alleen de laatste geïnventariseerd.

Aan de Ringdijk die aan de zuidzijde achter het dorp langs loopt, staan twee boerderijen met een heiligenbeeld in de voorgevel: de Nicolaashoeve en de Anthoniushoeve (respectievelijk Hogedijk 1 en 2).

STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

Van de gemeente Nieuwveen is geen stedebouwkundige typologie gemaakt, omdat er in de periode 1800-1945 alleen verdichting en uitbreiding van de kernen langs de reeds aanwezige structuur heeft plaatsgevonden.